

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ¹

Στην ψηφιακή εποχή της πληροφορίας οι ανθρωπιστικές επιστήμες αναζητούν ατραπούς ώστε να πλησιάσουν την τεχνολογία, και, για να χρησιμοποιήσουμε ένα γλωσσολογικό όρο, να συνομιλήσουν με αυτήν. Να εφοδιάσουν το επιστημονικό τους πεδίο, το ερευνητικό δυναμικό και την πολύχρονη διδακτική τους εμπειρία με τα πλεονεκτήματα που η τεχνολογία προσφέρει. Να αναζητήσουν συμμάχους και να προσεγγίσουν άλλους γνωστικούς τομείς, στα πλαίσια της διεπιστημονικότητας. Θα μπορούσαμε συνεπώς να οραματιστούμε το μέλλον των κλασικών επιστημών ως παραγωγική διαδικασία η οποία όχι μόνο προσφέρει γνώση, ερμηνεύει και ανακαλύπτει μετά από κάθε ανάγνωση την εμπειρία του παρελθόντος, αλλά επαναπροσδιορίζει το πρωτογενές της υλικό, κυρίως τα κείμενα, ως γλωσσικό πόρο προς διαχείριση.

Σύμφωνα με τις σκέψεις αυτές η βιβλιοθήκη αποτελεί για τους ανθρωπιστές τον φυσικό χώρο της έρευνάς τους. Εξακολουθεί όμως ακόμα και στις μέρες μας να αποτελεί έναν στατικό χώρο, ο οποίος στην καλύτερη των περιπτώσεων διαθέτει τη βιβλιογραφία ή τις σελίδες σπάνιων και πολύτιμων εκδόσεων οι οποίες σαρώθηκαν για να διασωθούν. Ένα μεγάλο απόθεμα γλωσσικών πόρων παραμένει ανεκμετάλλευτο, μη αξιοποιημένο ηλεκτρονικά, με αποτελέσματα εμφανή:

- αδυναμία να παράσχουμε στον χρήστη την παλαιότερη γνώση αλλά και
- να την αξιοποιήσουμε ώστε να παραγάγουμε νέα γνώση σε όλα τα επιμέρους γνωστικά πεδία.

Οι διαπιστώσεις αυτές καταδεικνύουν ουσιαστικά την αδυναμία μας

1. Η εργασία αυτή αφιερώνεται στον αγαπητό συνάδελφο και φίλο Παναγιώτη Κοντό. Είναι ένα ελάχιστο δείγμα φιλίας και ευγνωμοσύνης για την προσφορά του στο Πανεπιστήμιο και σε όλους εμάς τους συναδέλφους του.

- να συντηρήσουμε τον χρόνο της βιβλιογραφικής παραγωγής
- να μεγιστοποιήσουμε την ακρίβεια των παρεχόμενων πληροφοριών και
- να αξιοποιήσουμε στο μέγιστο την εμπειρία των παλαιότερων επιστημόνων, συνδιαλεγόμενοι με τα έργα τους.

Με άλλα λόγια: Αν οι κλασικές επιστήμες μέσω της βιβλιοθήκης διαχειριστούν ψηφιακά τους γλωσσικούς τους πόρους, τότε πραγματώνεται μια διαχρονική συνεργασία ανάμεσα σε ένα ευρύ επιστημονικό δυναμικό, του παρελθόντος και του παρόντος, υπερπηδώντας τα φυσικά εμπόδια του χρόνου. Σε περιπτώσεις, μάλιστα, κατά τις οποίες οι συναφείς θεματικά πόροι αναφέρονται σε αρχαίες γλώσσες, όπως τα ελληνικά και τα λατινικά, τότε το ενδιαφέρον εστιάζεται κυρίως στον χώρο της λεξικογραφίας.

Οι διαπιστώσεις αυτές οδήγησαν στον επανασχεδιασμό ενός ερευνητικού προγράμματος το οποίο ξεκίνησε 10 περίπου χρόνια πριν, και είχε ως στόχο την παραγωγή ενός «Πλήρους Λατινοελληνικού Λεξικού», του πρώτου μετά την τελευταία ελληνική λεξικογραφική εργασία του αείμνηστου Ενρίκου Νικολάου Ουλερίχου 1843. Ο αρχικός σχεδιασμός προέβλεπε τη χρήση υπολογιστών ως σύγχρονων γραφομηχανών αλλά όχι ως υπολογιστικών μηχανημάτων. Σήμερα, μετά τον επαναπροσδιορισμό της μεθοδολογίας, το τελικό προϊόν, ένα Λατινοελληνικό Λεξικό, ενδιαφέρει πολύ λιγότερο από όσο η διαδικασία: η διαχείριση γλωσσικών πόρων με πιλοτική εφαρμογή στα λατινικά και τα ελληνικά.

Το πρόγραμμα προβλέπεται

- να αξιοποιήσει σχετικές έντυπες εκδόσεις (ελληνικά και ξενόγλωσσα λεξικά)
- να δημιουργήσει βάσεις γλωσσικών δεδομένων και
- να αξιοποιήσει τις δύο μεγάλες βάσεις δεδομένων Thesaurus Linguae Latinae (TLL) και Thesaurus Linguae Graecae (TLG)
- να συνδυάσει προγράμματα αυτόματης μετάφρασης
- να σχεδιάσει το πρόγραμμα διαχείρισης των σχετικών γλωσσικών πόρων
- να εντάξει τις δυνατότητες που το πρόγραμμα εγγυάται σε ένα φιλικό προς το χρήστη ηλεκτρονικό περιβάλλον κυρίως με τη χρήση πτυσσόμενων μενού, αποφεύγοντας ή ελαχιστοποιώντας την πληκτρολόγηση.

Ο γενικός σχεδιασμός προβλέπει τρεις διαδοχικές ερευνητικές φάσεις.

Στη Φάση 1 προβλέπεται η ψηφιοποίηση θεμελιωδών συγγραμμάτων και η δημιουργία γλωσσικών βάσεων δεδομένων. Η φάση αυτή αποτελεί οδηγό για τον σχεδιασμό της διαχείρισης των γλωσσικών πόρων του προγράμματος και περιλαμβάνει:

1. Την επέκταση (extensions) υπαρχόντων προγραμμάτων οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων, σε συνεργασία με ερευνητικούς φορείς υποστήριξης γλωσσικών εφαρμογών, όπως το Τμήμα Πληροφορικής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Πειραιά και του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας. Περιλαμβάνει επίσης την ανάπτυξη σχετικού λογισμικού για την ψηφιοποίηση δίγλωσσων (λατινικών και ελληνικών) κειμένων με όλους τους συνδυασμούς της απεικόνισής τους, όπως η προσωδία, το μονοτονικό και το πολυτονικό σύστημα.
2. Προβλέπεται η συγκρότηση επιστημονικής ομάδας από ειδικούς φιλολόγους, γλωσσολόγους και μηχανικούς Η/Υ με ειδικότητα στην ψηφιακή επεξεργασία. Γλωσσολογική ανάλυση και κανονικοποίηση των ψηφιοποιημένων συγγραμμάτων ώστε να μετατραπούν με αυτόματο ή ημιαυτόματο τρόπο σε βάσεις δεδομένων.
3. Συγκρότηση και εκπαίδευση δεκαμελούς ομάδας νέων ερευνητών φιλολόγων και γλωσσολόγων, με στόχο την ελαχιστοποίηση του αναμενόμενου κατά 5% σφάλματος της διαδικασίας ψηφιοποίησης.
4. Προμήθεια τεχνολογικού εξοπλισμού και προσαρμογή του στις ανάγκες του προγράμματος.
- Η φάση 1 προβλέπεται να ολοκληρωθεί σε 4 μήνες.

Η Φάση 2 αναφέρεται στον σχεδιασμό και την εφαρμογή ολοκληρωμένου συστήματος διαχείρισης βάσεων γλωσσικών δεδομένων για την δημιουργία του τελικού προϊόντος. Το σύστημα διαχείρισης προβλέπεται να εφαρμοστεί πιλοτικά στη σύνθεση και την έκδοση Λατινοελληνικού Λεξικού σε ηλεκτρονική και έντυπη μορφή. Περιλαμβάνονται:

1. Ψηφιακή αξιοποίηση γλωσσικών πόρων (Thesaurus) της λατινικής και της ελληνικής γραμματείας και ανάπτυξη συμβατού προγράμματος αναζήτησης των σχετικών εγγραφών (λημμάτων).
2. Εκπόνηση και πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος σε ενδεικτικό αριθμό εγγραφών. Βελτιώσεις και επαναπροσδιορισμός του συστήματος με τη μέθοδο της αναδράσεως και ολοκλήρωσή του.
3. Εφαρμογή του λογισμικού. Οργάνωση δικτύου υπολογιστών, εκπαίδευση και καθοδήγηση των νέων ερευνητών.
4. Έλεγχος και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του συστήματος διαχείρισης των σχετιζόμενων βάσεων, διορθώσεις.
- Η φάση 2 προβλέπεται να ολοκληρωθεί σε 24 μήνες.

Η Φάση 3 αναφέρεται στην παραγωγή του τελικού προϊόντος σε έντυπη (ως cop-

struct παράγραφος από την τελική βάση δεδομένων) και ηλεκτρονική μορφή, ενώ προβλέπεται και η δυνατότητα διάθεσης της αποκτηθείσας τεχνογνωσίας και σε άλλες εφαρμογές γλωσσολογικών τεχνολογιών με Ημερίδες και Συνέδρια, ενημερώσεις μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου αλλά και σχεδιασμός ιστοσελίδας, ενημέρωση των μηχανών αναζήτησης κ.ά.

- Η φάση 3 προβλέπεται να ολοκληρωθεί σε 4 μήνες.

Συνολικά το ερευνητικό αυτό πρόγραμμα αναμένεται να ολοκληρωθεί σε 32 μήνες, οδηγώντας, στην απλούστερη μορφή του σε ένα σύγγραμμα 1200 σελίδων περίπου περιεχομένου 40 ως 60 χιλιάδων λημμάτων. Ανάλογο λεξικογραφικό εγχείρημα, το έντυπο Λατινοαγγλικό λεξικό των Lewis και Short (στην πραγματικότητα μετάφραση του Λατινογερμανικού λεξικού του Freund) ολοκληρώθηκε μόνο μετά τον θάνατο του Lewis, ενώ η συγγραφική διαδικασία διήρκεσε από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως το πρώτο τέταρτο του 20^{ου}, χωρίς να συνυπολογίσουμε το κόστος παραγωγής καθώς και τις πιθανότητες λάθους μετά από κάθε νέα στοιχειοθεσία των επανεκδόσεων οι οποίες φτάνουν μέχρι και τις μέρες μας. Η χρηματοδότηση του έργου προβλέπεται να στηριχθεί σε κονδύλια κρατικών φορέων και της ΕΕ, ενώ χορηγίες ελπίζουμε να καλύψουν την έναρξη του προγράμματος και την ολοκλήρωση της φάσης 1.

Αν αντιστρέψουμε την παραπάνω συλλογιστική, τότε σκιαγραφούνται με παραστατικό τρόπο τα προβλήματα της μέχρι σήμερα λεξικογραφίας στη χώρα μας αλλά και το εξωτερικό, ενώ ανάλογα προβλήματα αναδύονται καθημερινά και σε άλλους τομείς των ανθρωπιστικών επιστημών. Το συμπέρασμα είναι προφανές: σχεδόν πάντα απουσιάζει ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στην τεχνολογία και τα ιδιαίτερα γνωστικά πεδία των ανθρωπιστικών επιστημών. Και στην ιδανική περίπτωση που αυτός ο συνδετικός κρίκος ανακαλύπτεται και η συμβατότητα διαφορετικών πεδίων επιτυγχάνεται, τότε κάθε σχεδιασμός παραμένει προσωποπαγής, εξαρτώμενος από τον επιστημονικό υπεύθυνο ή την ερευνητική ομάδα, ενώ η αποκτηθείσα γνώση ταυτίζεται σχεδόν πάντα με τα πνευματικά δικαιώματα.

Απαιτείται συνεπώς ένας ευρύτερος σχεδιασμός, με τις δυνατότητες μιας ανθρωπιστικής βιβλιοθήκης-κέντρου της ερευνητικής διαδικασίας, που θα είναι σε θέση:

- Να διαπιστώνει, να αξιολογεί, και να διαθέτει προς επεξεργασία τους σημαντικότερους έντυπους γλωσσικούς πόρους της
- Να πλαισιώνεται από τον ανάλογο τεχνικό εξοπλισμό
- Να στελεχώνεται από ειδικό ανθρώπινο δυναμικό
- Να ενσωματώνει στην ερευνητική διαδικασία επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων
- Να εκπονεί ειδικό λογισμικό
- Να κατασκευάζει και να διαθέτει βάσεις δεδομένων
- Να παράγει ειδικά συγγράμματα ως έγκριτος φορέας
- Να απασχολεί νέο ερευνητικό δυναμικό και, άρα

- Να συμβάλει στην ανάπτυξη και την εφαρμογή γλωσσολογικών τεχνολογιών για την παραγωγή προϊόντων με σοβαρά εκπαιδευτικά και πολιτισμικά αντικρίσματα.

Στην κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά αξιόλογη θέση κατέχει η ελληνική και η ρωμαϊκή αρχαιότητα που διαμόρφωσαν τη δυτική σκέψη. Οι επιστήμες, οι τέχνες και ο πολιτισμός της Ευρώπης απαιτούν ιδιαίτερη προσέγγιση για την καλύτερη δυνατή αξιοποίησή τους, για να αποτελέσουν πολιτιστικό αγαθό το οποίο οι βιβλιοθήκες των ανθρωπιστικών επιστημών μπορούν απλόχερα να προσφέρουν.